

SZEMLE

MAGYAR PEDAGÓGIA

96. évf. 3. szám 261–270. (1996)

A 225 éves kishegyesi iskola története¹

Virág Gábor

Óvóképző Főiskola, Szabadka, Jugoszlávia

Kishegyesen a népoktatás története egybeesik a falu telepítésének kezdetével. A falu egyházilag Topolyához tartozik, annak leányegyháza, így az iskolára vonatkozó adatok után a topolyai egyházlátogatási jelentésekben kell nyomoznunk.

Az 1769. szeptember 20-án (ez egyben Kishegyes telepítésének az éve is) a kalocsai érsekséghez küldött jelentésében a topolyai plébános már szót ejt a hegyesi iskola problémájáról: a „Van-e alkalmas iskolaépület, és elegendő hely mindkét nem számára?” kérdésre a következőket feleli a jelentésben: „Az elhatározott telepítés a hegyesi leányegyházban folyik, de eddig még [iskolaépítésre] az építőmesterekkel alku nem kötött.”²

1770. augusztus 18-án viszont már azt jelenti, hogy: „Az iskolaépület megfelelő és van elegendő hely mindkét nembéli tanulók számára a topolyai anya-, valamint a bajsai és hegyesi leányegyházakban egyaránt.”³

A kor tanításkezdesi szokásaihoz híven novemberben kezdődött a tanítás. Így pontosan meghatározható a hegyesi iskola alapításának dátumát: 1770. november 1. Ezt igazolja a tiszai kerület (districtus) tanítóiról szóló jelentés: „Ezen község [Topolya] leányegyházában, Hegyes kamarai községben egyébként Námesztovszki József katolikus iskolamester működik két éve. A tanítói hivatal 1770, a község betelepítése óta áll fenn.”⁴

1776-ban Hegyes önálló plébániát nyer (*Berauer*, 1896. 145. o.). Ez alkalomból részletes jelentést készítenek az újonnan alakult egyházzól, az imaházról, a parókiáról, iskoláról; a pap és a tanító jövedelméről stb. Ebből a dokumentumból képet alkothatunk magunknak az iskola épületéről: „Az iskolaépület és egyben tanítói lak 1771-ben épült, a község utólag ehhez egy szobát és konyhát építtetett a tanítónak, így most az iskolának

¹ Részlet A kishegyesi római katolikus felekezeti iskola története c. monográfiából

² Kalocsai Érseki Levéltár (KÉL): I. Vis. Can. Topolya, 1769. dec. 12. 110. p.

³ KÉL: I. Vis. Can. Topolya, 1770. aug. 18. 131. p.

⁴ Országos Levéltár Budapest (OLT): C szekció, 40 Lad. K. 48. I. II.

van egy külön tanterme is.”⁵ Az iskolának volt egy 15–20 kilós harangja, ez hívta a diákokat reggel és délután a tanításra. A harangocskát jól hallható helyre helyezték, az sincs kizárva – a kor szokásaihoz híven –, hogy az első iskolaépületnek tornya is volt, ahová a tanításra hívó szerszámot felfüggesztették.⁶ A harangot sajnos 1915-ben, az első világháború idején az iskolaszék hadi célokra ajánlotta fel.⁷

Az iskola bútorzata nagyon szegényes volt. A tanteremben a tanító asztalán, székén kívül egy szokványos iskolatábla, a diákok számára néhány lóca állt, legtöbb gyerek azonban hazulról hozott magának valamilyen ülőalkalmatosságot, vagy a földön ült. Padok nem voltak, a gyerekek a térdükön írtak. A tanterem egyik sarkában búboskemence állott, amelyet reggelente – iskolaszolga híján – a tanító vagy pedig egy-két nagyobb gyerek fűtött be szalmával. (A község rendszerint három öl szalmát biztosított fűtésre, ha ez nem bizonyult elegendőnek, akkor utólag még kapott valamennyit a tanító.)

Az iskolalátogatás rendszertelen és lanya volt. Mihelyt megkezdődtek a mezei munkák, a gyerekek elmaradoztak az iskolából. Odahaza minden dolgos kézre szükség volt. Panaszkodnak is a jelentéstevők: „A hegyesi leányegyházban a mindkét nembéli tanulók száma változó, de lényegében 60 katolikus van összesen, számuk az iskolában időnként több, időnként kevesebb.”⁸

A középkorban kialakult heti rendtartás szerint csütörtökön nem volt tanítás, lévén az szünnap. Erre azért volt szükség, mert a diákok számára a vasárnap nem pihenőnap: azt zsúfolt programmal telítették a különféle vallási kötelezettségek.

Az iskolában nem volt egységes tanterv. Hittant, olvasást, írást, a legjobbaknak számtant is tanítottak. Az írás és a számtan tanításáért azonban külön kellett fizetni. A tanulókat az iskolában aszerint csoportosították, hogy azok mit tanultak. „Hegyesen igen jól haladnak a keresztényi tanokban és a Szentírásban.” „Hegyesen 11 olvasó és 16 böjtűző van. Ábécét tanul 17. Elsőcsoportos tanuló van 9, ezen kívül 4 ötpontos. A második csoportban általában 3 tanuló van. Ministrálni tud 3.”... „Hegyesen van 15 olvasó, 24 silabizáló és 12 ábécét tanuló. Elsőcsoportos 31, ötpontos tanuló van 9, második csoportos 4, mindhárom csoportos mindkét nembéli tanuló 2 van. Ministrálni tud 4.”¹⁰

Hasonló csoportosítás más helységekből végzett összeírásokban is előfordul. Az első csoportba az ábécét tanuló gyerekek kerültek, a második csoport silabizálni, olvasni és írni tanult, a harmadik csoport pedig a számtant tanulta. Az 1772-es összeírásban megtalálható az iskola munkarendje, amely alapján pontos képet alkothatunk a XVIII. század harmadik negyedének hegyesi iskolájáról:

„A topolyai anyaegyházban és a már említett hozzá tartozó leányegyházakban (Bajsa, Hegyes) mindenütt reggel az előlátottak szerint anyanyelven és fennhangon kö-

⁵ KÉL. I. Vis. Can. Kishegyes, 1776. 1–7. p.

⁶ KÉL. I. Vis. Can. Kishegyes, 1829. máj. 19–21. 329. p.

⁷ A kishegyesi Ady Endre Iskola Irattára (AEI). Kishegyes, Iskolaszéki jegyzőkönyvek (Jkv), 1915. szeptember 5.

⁸ OLT. C szekció, 40 Lad. K. 48. I. II.

⁹ KÉL. I. Vis. Can. Topolya, 1771. 139.

¹⁰ Uo. 135. p.

nyörögnek Miatyánkot, Üdvözlégyet és Hiszekegyet imádkozva, hogy a Szentlélek segítse őket a tanulásban; hét óraker kezdődik tehetségük különbözősége szerint a tanítás, egyfolytában félkilencig tart, félkilentől mindkét nembéli tanulók részére a keresztyéni tanok taníttatnak egészen féltízig, akkor kettes sorokban énekelve a templomba vonulnak misét hallgatni, ez alatt rózsafüzért imádkoznak (kórusban), fennhangon szólnak a Hit, Remény és Szeretetről. Miután buzgón elvégezték, visszajönnek sorban a templomból az iskolába, ahová bemennek és végül hazabocsátatnak.

A délután ugyanígy kezdődik, könyörgéssel, majd kezdetét veszi az első tanítási óra, ami három óráig tart; háromtól egészen négy óráig a keresztyéni tanok adatnak elő. Miután ennek vége, az Urat fennhangon dicsérve hazabocsátatnak.

Ami a fent említett órákat illeti, azok a hét minden napján a következők: – a tanulók tehetségének és felfogóképességének megfelelően – egyesek betűkkel ismerkednek, mások olvasni tanulnak, ugyancsak mások olvasnak és írnak, mások számtant tanulnak. Szombati napokon délután a legjobbknak számtan adatik elő, pénteken a jó íróknak szépírást tartatnak. Vasár- és ünnepnapokon reggel a misére szóló harangszó és a beharangozás között a keresztyéni tanok ismeretéből kérdeztetnek ki, a szüneti napokon – hasonlóan –, ebéd után (3 óra), litánia előtt is gyakoroltatnak ez.¹¹

A ludimagister – az iskolamester – kiválasztása és megbízása a plébános és a falusi közösség együttes joga volt. Műveltségüktől függött, hogy milyen tanítót fogadtak fel az iskolába. A hegyesiek szerencsések voltak ilyen szempontból. 1772-ben, az iskolák országos összeírása idején a plébános és a tanító művelt emberek voltak, amit a fenti idézet is bizonyít. Az akkori viszonyokhoz képest a hegyesi iskolában igen sokoldalú tanítás folyt.

A tanító javadalmazása nagyon szerény volt. A nép nagy szegénysége nem engedte meg, hogy a falu külön-külön alkalmazzon jegyzőt, kántort, tanítót. Kezdetben mindhárom funkciót egy ember töltötte be. Így a tanító jövedelme a legkülönbözőbb forrásokból eredt. Kevés pénz, sok akcidencia (mellékjövedelem) a helyzet jellemzője. Az ország kezdetleges és nyomasztó gazdasági viszonyai, s a pénz ritkasága a természetiekben való fizetést szorgalmazta. A hegyesi tanító javadalmazása 1773-ban a következőkből tevődött össze:

készpénz: házaspáronként 25 krajcár; szabad lakás; akcidencia: páronként egy fertálymérő búza 30 krajcárával 54,60 Ft; 3 szekér széna (85 kr) 2,55 Ft; 10 icce ömlesztett vaj (30 kr) 3 Ft; 40 font só (4 kr) 1,60 Ft; 5 öl tűzifa (1,50 kr) 7,50 Ft; 1 mázsa marhahús (49,11-75,32 kg) 6 Ft; 30 font faggyú (12 kr) 3,60 Ft; 6 pozsonyi mérő vetőmag 5 Ft;

Ezenkívül a kántori teendőkért stólát, papibért kapott:

keresztelésért 10 krajcárt (ami évi 7 Ft); felnőtt temetésért 25 kr (4,25 Ft); gyermek temetésért 11 1/2 kr, (2,10 Ft); házasságkötésért 25 kr, (1,50 Ft); idegenek esketésekor 50 kr (0,50 Ft).

¹¹ OLT. C szekció, 40 Lad. K. 48. I. II.

Ez összesen 148,20 forintot tett ki.¹²

A hegyesi iskola első tanítója *Námesztovszky József* volt, akit méltatlanul elfeledtek. A Hegyessel foglalkozó írások sorra *Vargai Józsefet* emlegetik a falu első kántor-tanítójaként.

Námesztovszky 1729-ben született, valószínűleg valamelyik felvidéki vármegyében, talán Trencsén vagy Árva megyében, 1756-ban jött Topolyára. Nemesi származású volt. 1765-től egy ideig Topolya jegyzője. Művelt, tanult ember, hiszen kitűnő orgonista hírében állt.

1767-ben vármegyei rendeletre a bajsai iskola tanítójaként is működött talán azért, mert jól beszélte a szlovák nyelvet is (feltehetőleg ez volt anyanyelve). Nem költözik Bajsára, lakása ott nincs, a kiszállásért szállásdíjat kap. A katolikus pap mellett kántori teendőket is végez Bajsán. 1770. november elsején az újonnan alapított hegyesi iskolába kerül. Itt hal meg 1775. október 18-án.

Az 1775 és 1780 közötti hegyesi tanítót nem ismerjük. Talán *Forray Simon*, topolyai iskolamester szállt ki néha a hegyesi leányegyház iskolájába a kis nebulókat oktatni.

Az iskola története a tanügy első, országos rendezése után

A felvilágosult uralkodók által indított gazdasági és társadalmi reform érezhetően visszahatott az oktatásügy alakulására. *Mária Terézia* a felvilágosodás eszméinek hatására jelentős mértékben korszerűsítette az oktatást. Felismerte az iskolaügy politikum jellegét és olyan oktatási újításokat vezetett be, amely az államhatalom céljait szolgálta.

A tanügyi reformnak sok híve volt. 1760-ban megszervezték az udvari tanügyi bizottságot – az első állami tanügyi szervet – azzal a céllal, hogy a birodalom oktatásügyének központjába, a felvilágosodott abszolutizmus szándékának megfelelően, a hasznos állampolgárok nevelését állítsák. A köznevelés az erkölcsös alattvalók formálásának, a felvilágosult abszolutizmus megerősítésének is alkalmas eszköze, állították az újítók. Az iskola a szegény kézművesek és jobbágyok gyermekeinek nemcsak a termelőmunkához nyújt kellő szakismeretet, hanem erkölcsi és vallási nevelést biztosít számukra, amely megerősíti bennük a szorgalomra, hűségre, engedelmességre és helyzetükbe való bele-nyugvásra való hajlamot.

Az uralkodónő és utódai deklarálták az iskolák állami főfelügyeletének jogát, de anyagi eszközök híján és a társadalmi körülmények folytán nem szüntethették meg az egyház javaslattevő befolyását, ami a falusi triviális (elemi) iskolák esetében volt különösen érezhető. A falusi tanító továbbra is beosztott alárendeltje maradt a helyi egyházi vezetőnek.

A közoktatás rendezésének előmunkálatai 1766-ban a katolikus iskolák összeírásával kezdődtek meg. A jelentések igen hézagosak voltak, ezért 1769. november 9-én meghagyták a magyar kancellárnak, hogy gondoskodjék a népoktatás helyzetének javításáról, mert az adott viszonyok között sok falusi gyermek nem járhat iskolába. A királyi helytartótanács kötelezte a vármegyéket, hogy ezentúl minden év végén tegyenek jelentést arról, hogy melyik községben milyen tanító van alkalmazva; hány és milyen vallású gyermek jár iskolába; mit és milyen módon ad elő a tanító; honnan és milyen javadalomban részesül a tanító; miképpen kellene a tanító munkásságát eredményesebbé tenni.

¹² OLT. C szekció, 40 Lad. K. 48. I. II.

Ezek a jelentések sem teljesek, majd csak az 1772/73-as összeírások adnak pontos képet az oktatásügy akkori állapotáról.

Az összeírások még a tanügy rendezése előtti állapotokat tükrözik, de annyi megállapítható belőlük, hogy az iskolázás, bár sokat haladt előre, messze elmaradt attól, ami a felvilágosodás igényeinek megfelelt volna. Érthető tehát, hogy a felvilágosult abszolutizmus a népiskolák fejlesztését tekintette legfőbb feladatának.

Az iskolák átszervezésének feladatával a császárnő *Felbiger* apátot, a porosz iskolák szervezőjét bízta meg 1774-ben. *Felbiger* még az évben Bécsben közzétette terveit az Általános Iskolarend (*Allgemeine Schulordnung*, 1774) című művében, amelyet *Mária Terézia* jóváhagyott.

A magyarországi iskolák rendezésére vonatkozó *Ratio Educationis* utasítást a királynő 1777. augusztus 22-én írta alá. Ez három, különböző szintű népiskolatípust írt elő: egytanítós falusi (ilyen volt a hegyesi is), kéttanítós mezővárosi és három- vagy négytanítós városi anyanyelvű iskolát (*schola vernacula*). Erre épült a háromosztályos latin iskola a kétosztályos gimnáziummal. A harmadik fokozat az akadémia és az egyetem volt.

„A tantervi előírások és a könyvek a felvilágosult pedagógia hasznossági elvét és gyakorlati szempontjait igyekeztek a vallásos és felsőbbség iránt engedelmességre intő neveléssel egyesíteni. A módszer fő elvei közül az első, az »együtt tanulás« annyit jelentett, hogy a tanítónak az egész osztállyal kell együtt foglalkoznia, nem mint eddig, a diákokkal egyenként, sorban külön. Ezt követte a »katekizálás«, vagyis kérdés-felelet formájában történő tanítás. Jóval vitathatóbb volt már két további, eléggé mesterkéltnémetotechnikai fogás: a tananyagnak részint kezdőbetűkkel, részint felmutatható táblákra írt tartalmi vázlatokkal való emlékezetbe rögzítése. A módszerben tehát mai szemmel nem nehéz, sőt részben már akkor sem volt nehéz kifogásolhatóat találni. Azonban ennek ellenére jobb volt a réginél, illetve az egységes módszer teljes hiányánál.” (*Horváth*, 1988. 175. o.)

A *Ratio* kompromisszum jellegű. A tananyagot az állam írta elő, de az iskolák a tanítóképzést szolgáló mintaiskolák kivételével továbbra is az egyház kezében maradtak. A rendszabály az országot kilenc tankerületre osztotta; a hegyesi iskola 1806-ig, a tanügy második országos rendezéséig a győri tankerülethez tartozott. Az elemi oktatás kérdését csak körvonalazta, de a tantervet nem dolgozta ki részletesen. „A népből származók” anyanyelvi iskolákban történő oktatásának a szabályrendelet szerint az volt a célja, hogy a nép fiai (1) emberi, (2) hűséges alattvalói, (3) derék keresztényi kötelességüket teljesítő, egyben (4) a különféle élethivatásokra (földművesek, iparosok stb.) alkalmasak legyenek, s végül (5) megbízható alaptudást szerezhessenek a továbbtanuláshoz.

A tantervet a nemzeti iskolák tanfelügyelői budai tanácskozásán hozták meg 1778. május 1-én. Ez a budai tanterv voltaképpen kiegészítette a *Ratio Educationist*. Az iskolalátogatás tartamát azonban sem a *Ratio*, sem a budai tanterv nem rendezte. Az volt az elv, hogy a falusi gyerekeknek addig kell iskolába járnia, míg el nem sajátítja a tantervben előírt anyagot, ami eltarthat négy, sőt nyolc évig is.

Bács vármegyében a *Ratio Educationist* 1777. november 10-én hirdették ki az Újvidéken megtartott megyegyűlésen.

A hegyesi iskolát ennek a rendeletnek a szellemében szervezték újjá. Az előkészületek befejeztével 1778 novemberében kezdte meg működését a hegyesi triviális iskola. Az iskola egytanítós falusi normáliskola volt. A tanítást a budai tanterv szerint szervezték meg. Tanterve – amely kisebb változtatásokkal 1806-ig volt érvényben – a következő:

I. osztály: hittan, iskolai rendszabályok, olvasás anyanyelven, német és latin nyelven, írás.

II. osztály: hittan, iskolai rendszabályok, olvasás (olvasmányok a tisztességes polgári élettel és gazdálkodással kapcsolatban), írás, számolás a gyakorlati élettel kapcsolatban.

Mindkét osztályban a hittan állt az első helyen. Ezt vásár- és ünnepnapokon tanították a szülők jelenlétében, hogy az ott előadott anyagot azok is megtanulják és otthon a gyermekeikkel ismételhessék. A többi tantárgyat két csoportra osztották: a betűismeret (silabizálás), nyomtatott és írott betűk olvasása, a helyesírás, a szépírás, számtan és a német nyelv minden tanuló számára kötelező, míg a latin nyelv elemeit csak a nemesi származásúaknak és a latin iskolában továbbtanulni szándékozóknek tanították.

1780-ban került Hegyesre *Dévai Imre* iskolamester, 1752-ben született Baranyában, Kisköszegen (Batinán), korábban Veresmarton tanított. Hegyesről 1782-ben átment, s Topolyára. A következő jellemzését a topolyai egyházlátogatási jegyzőkönyvben olvashatjuk:

„Rendszerető és becsületes. Magaviselete kifogástalan, nem részeges, egyetlen megrohható cselekedete sincs. A papot tiszteli, hallgat reá, engedelmes. Jól orgonál. Az egyház szolgálatában szorgalmas. Gondosan és pontosan tanítja a gyerekeket; a szentírásra és a keresztényi erkölcsre érthető módon oktat.”¹³

1782. november 1-től *Vargai József* tanít a hegyesi iskolában. A Zala megyei Kiskomáromban született 1760-ban, „a falu minden szolgálatában igen dicséretre méltó, jó híre van, a papnak szót fogad és pontosan végzi a munkáját.”¹⁴ Anyanyelvén kívül tudott horvátul és valamennyire a latint is beszélte. Ismerjük javadalmazását is: házaspáronként 15 kr és egy fertály pozsonyi mérő búza, 1 mázsa marhahús (56 kg), 40 font só, 30 font faggyú, 10 icce ömlesztett vaj, 3 öl tűzifa és 4 öl szalma, féltelek úrbéri terhektől szabad föld, mely az úrbérrendezéskor e célra kihasította, amit a község tartozik elmunkálni.¹⁵

A budai tanterv magán viseli kora jegyeit, legfőképpen *Basedow* pedagógiai realizmusát és racionalizmusát: nem kell a gyermeknek sokat adni, de amit ad az iskola, az legyen célszerű, hasznos és a gyakorlati élettel kapcsolatos. Így például a számtan tanítását a falusi iskolában a mezőgazdasági élettel kapcsolta össze. A tanítás nyáron reggel 7 órától 10 óráig, délután 2-től 4-ig tartott, télen 8-tól 11-ig, délután 2-től 4-ig.

A gyerek addig járt iskolába, míg el nem jutott a mezei munkákra alkalmas életkorig. Ezt csak kevés szülő várta ki, mivel legtöbbjük már az 5–6 éves kort elért gyermeket is igénybe vette a szántóföldi és a ház körüli munkák során. „Ennek ellenére meg kell tűrni a szokást, amelyet régi hagyomány tett elfogadottá.” A köz szempontjából ez a gyakorlat

¹³ KÉL. I. Vis. Can. Topolya, 1791. okt. 10. 253–255. p.

¹⁴ KÉL. I. Vis. Can. Kishegyes, 1783. okt. 3 21–22. p.

¹⁵ KÉL. I. Vis. Can. Kishegyes, 1791. okt. 9. 65. p.

egyébként nagyon is hasznos, mert fontos, hogy a falusi fiatalok már „első kör-möcskéjük megjelenésétől kezdve” edződjenek és egész életük folyamán végzendő nagyon nehéz munkához idejekorán hozzászokjanak – hangsúlyozta a rendelet.

Tekintettel azokra a tanulókra, akik rendszertelenül járnak iskolába, hogy el ne felejtsek a tanultakat, „téli fáradozásuk összegyűjtött gyümölcsit nyáron szét ne szórják”, a szabályrendelet előírja, hogy a „tanító az ünnepnapokon és vasárnapokon, a plébános által tartott hitoktatás előtt vagy után, összefoglalva átismételteti mindazt, amit télen tanított.” Ez tulajdonképpen az ismétlő vagy vasárnapi iskola csírája.

A hegyesi iskolába – láthattuk a korábbi jelentésekből – fiúk és leányok vegyesen jártak. Számuk arányáról nem szól a jelentés, de elképzelhető, hogy a lányok arányszáma jóval a fiúké alatt maradt.

Az iskola tankönyv- és tanszerellátottságáról nincsenek adataink. Közvetve tudjuk, a szükséges tanszerekben nagy volt a hiány, ezért Bács vármegye az 1780. június 10-én Sjívidéken tartott közgyűlésén intézkedett, hogy „azokat Rudics altanfelügyelő a megye költségén szerezzé be s ossza szét egyes községek iskolái között. Rudics be is szerezte a tanszereket és a könyveket s kezelés végett a zombori kereskedőnek adta át, mivel azonban a községek a tanszerek árát nem igen siettek visszatéríteni, Rudics a községek előjáróit 1782. szeptember havában kelt jelentésével büntetés terhe mellett kérte a megtérítésre köteleztetni” (*Dudás*, 1902. 36. o.).

Az új iskolai szervezet életbe léptetésével szükség mutatkozott a tanítói javadalmak megállapítására vonatkozó szerződések újbóli megkötésére. A királyi helytartótanács 1783. május 19-én Pozsonyban kelt rendeletével ezt elrendeli a megyéknek. Az 1783. július 19-én tartott közgyűlésen ezeket a szerződéseket bemutatták, így a hegyesit is. Hegyes kamarai község nemzeti iskolájának szerződése:

„Hegyes kamarai község alulírott bírāja, esküdtjei és egész közönsége, római katolikusok, tudatjuk minden érdekelten, hogy a nemzeti iskola pénzelését és fenntartását szabályozó királyi rendelet alapján aláírásunkkal bizonyítjuk és elfogadjuk a megegyezést miszerint:

- 1) A község nem választja szét a kántori és a tanítói hivatalt, így ezután is összetartozik a két tisztség, de a nemzeti iskola tanítói állására alkalmassági vizsgát kell tenni; az évenkénti 70 forinton kívül ingyen lakást és terményjárandóságot ezután is megkapja.
- 2) A hivattalal járó korábban szokásos házaspáronkénti 25 kr-t és a fél pozsonyi mérő búzát megkapja a tanítói munkájáért, mint kántor a községtől ezután évente kap:

készpénzben	80 Ft	kr
1 mázsa marhahúst, á 3 kr	5	
kétszeres búzából 160 pozsonyi mérőt, á 4 kr	106	40
40 font sót, á 3kr	2	
30 font faggyút, á 6 kr	3	
10 icce olvasztott vaját, á 15 kr	2	10
3 öl tűzifát, á 3 Ft	9	
4 öl szalmát, á 1 Ft 30 kr		
a korábban szokásos papibért		
12 pozsonyi mérő gabonának ingyenes őrlését	49	54

- 3) Az 1780. dec. 18-iki kegyes királyi rendelet szerint – a földesurasság által kihatott féltelék úrbéri terhektől mentes földet, amit a község köteles évente megművelni, beleértve a vetést, kaszálást, cséplést, behordást, ennek értéke 50: összesen: 314 Ft 4 kr
- 4) A tanító a községi legelőn annyi nagy- és aprójószágot legeltethet, amennyi az úrbéri szerződés 4. pontja szerint a féltelék után megilleti.
- 5) A község gondoskodik a tanító lakásának és az iskolaépületnek a karbantartásáról, télen pedig – tűzifa híján – gondoskodik a fűtésről.

A nagyobb biztonság okáért adjuk ezen írást, pecsétünkkel hitelesítjük és megerősítjük; hogy a szerződést a lakosság nyelvén tolmácsolták nekünk, amit a jelenlevő urak is megerősítenek.

Kelt Hegyes kamarai községben, 1784. június 30.¹⁶

Mária Terézia munkásságát fia, *II. József* folytatta. Reformjai közül – a hegyesi iskolára nézve – legfontosabb az anyanyelvű iskolák felügyelői számára készült utasításnak a tanévre és tankötelezettségre vonatkozó része: „Minden gyermek – fiú és leány – 6 éves kortól 12 éves koráig tartozik iskolába járni és miután tanítási díjat nem kell fizetni, ez okból a szülők szegénysége nem szolgálhat okul arra nézve, hogy gyerekeiket az iskolalátogatástól visszatartsák; ahol pedig ez mégis előfordulna, az ily szülők, ha vagyonosak, pénzbírsággal, ha pedig szegények, közmunka teljesítésére kényszerítendők lehetőleg az iskola körül.” (*Dudás*, 1966. 190. o.) A továbbiakban megszabja a bírság összegét: ha a gyermek egy hónapot mulaszt, a vagyonos szülők 20 krajcárt fizetnek, a szegények egy-napi kényszermunkát végeznek. A beszedett pénz könyvek, tanszerek vásárlására, télen pedig a szegény gyerekek felruházására fordítható.

Az 1791-es iskolalátogatás jegyzőkönyve szerint az iskolaépület állapota aggasztó. Ez olvasható a jelentésben: „Az iskola vert falú, a kemence, az épület teteje valamint a falai annyira omladoznak, hogy kiváltképpen télen veszedelmes az egészségre; bármely pillanatban összedőlhet. Az épületben való tartozkodás nem ajánlatos. Az épülettel sem a földesurasság, sem a község nem törődik, a tanító javíttatja.”¹⁷

Ugyanebben a jelentésben a tanítóra nézve még egy kellemetlen dologról olvashatunk: „1790. április 24-én az előjáróság új szerződést köt a tanítóval, ebben újraértékeli a kántori ténykedéséért kapott papibért, azt csökkenté, úgyhogy az iskolamesteri javadalom a korábbi 266 helyett 212 forint lesz.”¹⁸

1795-ben szétválasztják a kántori és a tanítói állást. *Vargai József* addigi iskolamester lesz a kántor, a tanítást pedig átengedi *Farkas Jánosnak*. Ugyanakkor a megroggyant épület helyett újat, ismét csak vert falút, építtet a község, természetesen tanítói lakkal együtt. Ekkor állítják fel az első önálló tanítói állomást a hegyesiek. Az új tanító, *Farkas János* „szófogadó, jóhírben álló.”¹⁹

¹⁶ Győr megye Levéltára: Ad Num. 100. 61–62. p.

¹⁷ KÉL. I. Vis. Can. Kishegyes, 1791. okt. 9.

¹⁸ KÉL. I. Vis. Can. Kishegyes, 1791. okt. 9.

¹⁹ KÉL. I. Vis. Can. Kishegyes, 1806. okt. 11. 174. p.

Szemle

A tanítói és kántori állás szétválasztása miatt új javadalmi szerződésre volt szükség, ezért a község elöljárói 1799. május 28-án módosított kontraktust kötöttek *Farkas János* tanítóval:

„A Felső Királyi Kamerához tartozó, és Ttes N Bács Vármegyében helyezett Hegyes Helységnek Elöljárói és az egész község, Gyermekünk sikeresebb, és az Ő Felsége kegyelmes rendelkezései szerént való nevelésre nézve önkint léptünk a következő kontraktusra úgy mint:

Először alkalmasnak találtattott iskola házunkat a Tanító lakásával együtt mindenkor jó karban fogjuk tartani, és az Oskolában szükséges székeket mennél előbb meg tsináltatjuk.

Másodszor. A Tanítónak élelmére, aki egyedül Gyermekünk oktatásával fog foglalkodni, és ugyan azért különös Kántort tartunk, adunk esztendőnként a következőket:

a) Kézpénzben	80 f
b) Negyven Pos. mérő búzát merejét 43 krajcárokkal vévén lészen	30 f
c) Három öl fát, ölét 4 forintokon vévén lészen	12 f
d) Négy öl szalmát ölét 1 f. 30 krajcáron számlálván téssen	6 f
e) A fél sessiójának haszna, mellyet maga tartozik dolgoztatni	25 f
Összesen:	153 f

Harmadszor Az iskola szobának fűtésére adunk annyi szalmát, a mennyi szükséges fog lenni.

Negyedszer Kötelezzük magunkat a Tanítónak kész pénz fizetését fertály Esztendőnként Helységünk Kassájából ki fizetni, a búzáját pedig Bíróink által bé szedetvén, néki annak idején hiven meg adni.

Költ Hegyesen Majusnak 28dikán 1799. Esztendőben.”²⁰

A „triviális” iskola igazgatói tisztét a helyi lelkész töltötte be. A tanító kiszolgáltottsága legjobban a katolikus iskolákban jutott kifejezésre, mivel a plébános mellett nem volt olyan egyházközségi testület, amely a döntéseit korlátozta volna. Az iskola tanítójának kinevezésében, erkölcsi minősítésében és oktatási módjának ellenőrzésében jelentős szerepet kapott a helyi pap. Íme a hegyesi tanító minősítése:

Vargai József, „Életmódja és magaviselete dicséretes, nem iszákos, egyetlen megróható cselekedete sincs. A papot tiszteli és szófogadó. Jól orgonál. Az egyház szolgálatában szorgalmas. Gondosan és pontosan tanítja a gyerekeket a Szentírásra és a keresztényi tanokra.”²¹

²⁰ Kishegyesi Plébánia Irattára: Rendezetlen iratok, 1799. máj. 28.

²¹ KÉL. I. Vis. Can. Kishegyes, 1806. okt. 11.

Szemle

Irodalom

- Berauer József (1896): *A Kalocsa-Egyházmegyei római katolikus népiskolák története*. Kalocsa.
- Dudás Gyula (1902): *Az oktatásügy története Bács-Bodrogh vármegyében I.* Kiadta a Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat, Zombor.
- Dudás Gyula (1966): II. József császár tanügyi utasításai. In: *Dokumentumok a magyar nevelés történetéből 1000–1849*. Budapest.
- Horváth Márton (1988): *A magyar nevelés története I.* Tankönyvkiadó, Budapest.